

HAMZA EFENDİ (MÜKÜSLÜ HAMZA)

Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın Anlattıkları

"1920 yıllarında İ̇şaratü'l-İ'caz tefsirinin kâtibî, muhatabı ve talebesi *Müküslü Hamza* ile Darü'l-Fünun lisan fakültesine devam ediyorduk. Kendileriyle çok yakın ve samimî arkadaştık, birbirimizi çok severdik. Talebeliğimiz hep birlikte geçmişti. Benden iki-üç yaş kadar büyüktü. O Farsça kısmını, ben Fransızca ile Farsçayı bitirdim. Hamza sonradan büyük ablamla evlendi, haliyle eniştem olmuştü. Daha sonra ise Medresütü'l-Vâizîn'i bitirdi; imam olarak orduya intisap etti.

"**1960'da altmış beş yaşlarındayken vefat eden eniştemiz**, Suriye'nin hududumuza çok yakın olan El-Haseke beldesinde, bizde lise müdürü denem müdür-ü techizdi."

1978'deki Hicaz yolculuğum esnasında merhum Tarlan Hocamla konuşmuş, eniştesinin çocuklarını ve adresini sorduğumda çok dertlenip üzölmüş, evlâtlarının olmadığını söylemiş, bütün mallarının da Suriye hükümetine kaldığını ah çekerek anlatmıştı.

Tarlan Hocamın ablası Adalet Hanımla evlenen Hamza Efendinin *Menije* isminde bir kızları olmuştü. Meniji ismindeki bu kızcağız menenjit hastalığına tutularak yirmi yaşlarında vefat etmişti. Kaderin acı bir tecellîsi, ismine benzeyen hastalığın kurbanı olmuştü.

İ̇şarâtü'l-İcaz'ın Yazılışı ve Basılışı

Müküslü Hamza'nın Abdölmecid Ünlökul ile de çok yakın ahbablığı ve arkadaşlığı vardı. Eski Van valisi Tahir Paşanın oğlu ve yine babası gibi Van valiliğinde bulunan Cevdet Beyin Diyarbakır'daki evinde İ̇şarâtü'l-İ'caz tefsirini yazarlarken mürekkep dökölüp kıvrılmış, bir yılanın kuyruğu şeklini almıştı. Tam bu esnada takvim yaprakları 19 Şubat 1914 tarihini gösteriyordu. Aynı günde eserin müellifi, Ruslarla aylarca devam eden çarpışmalardan sonra, Bitlis deresinde, karlar içinde yaralı ve kırılmış ayağıyla müstevlî Ruslara esir düşmüştü.

Bu kanlı ve şanlı günlerde İ̇şaratü'l-İ'caz Müellifinin sevgili talebesi *Habib*, Harbiye Nâzırı Enver Paşanın amcası Halil Paşayla Şark Cephesinde, İran taraflarında bir haberleşme vazifesini yaptıktan sonra, eski ismiyle Vastan, yeni ismiyle Gevaş'ta şehit düşmüştü.

Ablası Dürriye Hanımın evlâdı ve talebesi *Ubeyd* de yalçın Bitlis kalesinin dibinde, sırtındaki yepyeni elbiseler içinde Rus kurşunları altında şehit olmuştü.

Diyarbakır'da İngilizlerin Malta sürgünlerinden Cevdet Beyin evinde, Kur'ân tefsiri İşaratü'l-İ'caz temize çekilirken dökülen mürekkebin meydana getirdiği garip esaret şekliyle alâkalı olarak, Müküslü Hamza eserin dipnotunda şunları yazmaktadır:

"Bu nakış, başı kesilmiş bir yılanın, kuyruğunu müellife sarmış olduğuna ve müellifin yaralı olarak otuz saat ölüme muntazıran su arkının içinde kaldığı yere benziyor ve o vaziyeti andırıyor."

İlk "Tarihçe"

Müküslü Hamza, İşaratü'l-İ'caz Müellifinin ilk defa hayatını yazan bir zattı. Rus esaretinden dönüşünde neşredilen İşaratü'l-İ'caz'ın takdimi yedi sayfalık bir hayat hikâyesiyle başlıyordu. 1918'de Harbiye Nâzırı Enver Paşanın kâğıt parasını verdiği Kur'ân tefsiri İşaratü'l-İ'caz'ın önsözünde, **"Uzun bir zaman refakatinde ve dersinde bulunan Hamza Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Tercüme-i halinden bir hülâsadır"** şeklinde takdim edilen bu kısa biyografi **"müşarünileyhin talebesinden ve Medresetü'l-Vâizîn mezunlarından Hamza"** imzasıyla sona ermektedir.

Üstad'ın Kurtardığı Talebesi

İşaratü'l-İ'caz Müellifi, eski bir talebesi olan Müküslü Hamza'yı telmih ederek, Birinci Mecliste şöyle bir konuşma yapmıştı:

"Eskiden Türk olmayan bir talebem vardı. Eski medresemde hamiyetli ve gayet zeki o talebem, ulûm-u diniyeden [din ilimlerinden] aldığı hamiyet dersi ile her vakit derdi: 'Salih bir Türk, elbette fâsık kardeşimden ve babamdan bana daha ziyade kardeşir ve akrabadır.' Sonra aynı talebe, talihsizliğinden, sırf maddî fûnun-u cedîde okumuş. Sonra ben -dört sene sonra- esaretten gelince onunla konuştum. Hamiyet-i milliye bahsi oldu. O dedi ki:

"Ben şimdi, râfızî bir Kürdü, salih bir Türk hocasına tercih ederim.'

"Ben de 'Eyvah!' dedim, ' ne kadar bozulmuşsun?' Bir hafta çalıştım, onu kurtardım, eski hakikatlı hamiyete çevirdim."

Müellif, talebesinin ilk vaziyetinin vatana ve Türk Milletine ne kadar lüzumlu ve faydalı olduğunu meb'uslara anlatarak, dinî tahsile gereken ehemmiyetin verilmesini istemişti. Mebuslar ise doğuda üniversite açılmasını ve din tahsiline

önem verilmesini kabul etmişlerdi.

1927 yılında Hamza'nın ismi bazı hâdiselere karıştı, İstanbul'da kısa bir müddet mevkuf kaldı. 1929'da ise Suriye'nin el-Haseke şehrine gitti. 1931'de merhum Tarlan Hocamın ablası Adalet Hanımı yanına aldı. Burada müdür-ü teçhiz iken Ahmed Hani'nin **Mem u Zin** kitabını neşretti. 1960'da kendisi, daha sonra da hanımı Adalet Hanım Hakkın rahmetine kavuştu.

"Molla Hamza Nurları Arıyor"

İşarütü'l-İ'caz'da imzası ve notları bulunan ve bu eserin basılmasında çalışan Molla Hamza ile alâkalı olarak Emirdağ mektuplarında şunları okumaktayız:

"Hem on beş seneden beri şehit olmuş işittiğim ve daima Ubeyd gibi şehit talebelerim içinde ona dua ettiğim, hem İşaratü'l-İ'caz'ı, hem 'Onuncu Söz'ü tab eden Molla Hamza hayatta, Irak'ta olduğunu ve Nur'ları aradığını..."

(bk. Necmeddin ŞAHİNER, Son Şahitler-I)